

Libris

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȘIȘKIN, MIHAIL

Paltonul cu gaică : proză scurtă, eseuri / Mihail Șişkin; trad. din rusă și

note de Antoaneta Olteanu - București : Curtea Veche Publishing, 2017

ISBN 978-606-588-965-1

I. Olteanu, Antoaneta (trad.)

821.161.1

Editor: Grigore Arsene

Redactor: Magdalena Popescu-Bedrosian

Tehnoredactor: Irinel Nicolae

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. Aurel Vlaicu nr. 35, București, 020091

redacție: 0744 55 47 63

distribuție: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21

fax: 021 223 16 88

redactie@curteaveche.ro

comenzi@curteaveche.ro

www.curteaveche.ro

МИХАИЛ ШИШКИН

Пальто с хлястиком

Copyright © Mikhail Shishkin, 2000

The publication of the book was negotiated through

Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency (www.bgs-agency.com)

All right reserved.

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2017,

pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-606-588-965-1

C.N.I.
CORESI
Tipărit la C.N.I. „CORESI” S.A.

Paltonul cu gaică

Respect pentru oameni și cărți

Cuprins

- Paltonul cu gaică / 5
Wilhelm Tell, ca oglindă a revoluției ruse / 29
Campanila San Marco / 45
Patria vă așteaptă! / 81
Walser și Tomzack / 101
Într-o barcă scrijelită pe un perete / 163
Limba salvată / 179
Omul, ca o declarație de dragoste a luminii / 189
Lecția de caligrafie / 201
Larma s-a stins... / 233
Pata lui Nabokov / 259
Oala și stelele căzătoare / 277

Există o fotografie cunoscută a lui Robert Walser, făcută de poliție la locul morții lui: iarnă, o pantă albă, urme în zăpada adâncă, un om căzut pe spate, cu mâinile întinse în lături. O pălărie bătrânească alunecată într-o parte. Așa l-au găsit niște copii care se plimbau în dimineața Crăciunului.

Își descrisese moartea într-o povestire publicată cu jumătate de secol înaintea ultimului său Crăciun. Eroul scurtei povestiri este un om frământat, neliniștit, de care nimeni nu are nevoie, și care, spre marea lui nefericire, mai este și genial, un stăpân al lumii. Se satură să mai fie atât de inutil și atunci scapă de griji: acoperă lumea cu ninsoare și se scufundă într-un troian.

A-ți cunoaște moartea nu este totuși un privilegiu al scriitorului. Pur și simplu, omul este ușor de luat de mână — în sensul propriu al cuvântului —, și mâna lui notează ceea ce i se relevează clipă de clipă. În viața fiecărui om există astfel de crevase. Abisuri în materiale. Puncte de transmisie. În asemenea clipe compozitorul primește melodia, poetul — versurile, cel ce iubește — iubirea, prorocul — pe Dumnezeu.

Într-o astfel de clipă dăm peste ceea ce nu se întâlnește de obicei în cotidian, ceva care trăiește separat, văzut și nevăzut, banal și sacru.

Începi să respiri în ritm cu acel spațiu în care totul se întâmplă concomitent — ceea ce a trecut și ceea ce încă nu s-a întâmplat.

Esențialul se joacă cu tine de-a v-ați-ascunselea, se ascunde în spatele trecutului și al viitorului, ca un copil care, în holul de la intrare, se pitește printre paltoanele din cuier, și apoi țâșnește de acolo, transpirat, fericit, moare de răs, cică, uite unde eram! Cum așa — doar trecuseși pe acolo și nu l-ai văzut! Ei, acum să te vad!

Într-o asemenea clipă îți vezi propria moarte ca pe ceva neînsemnat, pentru că ți se ivește în toată limpezimea ei entuziasmantă credința că nu te-ai născut niciodată, că ai existat dintotdeauna. Deodată îți apare înțelegerea: nu trebuie să mă agăț de viață, pentru că viața sunt chiar eu. Și nu simt că gura pădurii are un miros de mușgai, iar universul îl adulmecă prin nările mele.

Probabil, dacă s-ar putea măsura cumva viața trecută, asta s-ar face numai prin numărul acestor întâlniri care ți s-au dat.

Îmi aduc foarte bine aminte cum am trăit eu un astfel de eveniment prima oară. Aveam unsprezece ani. Miros de turbă arsă în apropiere de Moscova. Dimineți cețoase în casa de vacanță din o mie nouă sute șaptezeci și doi. Gust de funingine peste tot, chiar și în căpșunile învăpăiate de pe straturi. Mama pleacă în concediu la casa de odihnă de pe Volga superioară și mă ia cu ea. Una dintre primele mele călătorii.

Au venit ploile, noi locuim într-o căsuță plină de umezeală și de țăntări și la început mă plictisesc, în ciuda faptului că în fiecare seară se dă un film, dar pe urmă vremea s-a îndreptat, la cantină a apărut un nou vecin, nenea Vitia, și viața noastră s-a schimbat. Înotam împreună, ne plimbam pe Volga cu barca cu motor, mergeam în pădure. Nenea Vitia era vânjos, avea dinți de aur, o tot amuza mereu pe mama cu povestirile sale. Din glumele lui nu înțelegeam mai mult de jumătate, dar povestea în așa fel, că nu puteai să nu râzi. Noua cunoștință a mamei îmi plăcea foarte tare. Și mă uimise și faptul că lucra într-un car de televiziune. Probabil că de pe atunci mă fermecau cuvintele.

Ei, uite, fără să cer voie, îi dau numele meu acelui adolescent, deși nu sunt deloc convins că el ar fi de acord să se recunoască în persoana mea, cel de azi, omul cărunt, care și-a trăit viața, enervant, bolnăvicios, cu pântecel bombat indecent. S-ar minuna foarte tare: cum să fiu eu asta? Nu știu dacă aş găsi ce să-i răspund. Puțin probabil. Ne numim la fel, și ce-i cu asta?

Din povestirile lui nenea Vitia țin minte, nu știu de ce, că în copilărie, când patinam pe râu, el și băieții găseau uneori broaște prinse în gheață. Dacă făceai pipi peste ele, înviau și începeau să se miște. Și despre război. El povestea despre cei din batalioanele de pedeapsă, care scăpau numai dacă erau răniți. Își răscumpărau vina prin sânge, li se înapoiau atunci decorațiile și gradul. Și uite, începuseră să se împuște singuri — în mână sau în picior, printr-o bucată de pâine, ca să nu rămână pe piele praful de pușcă.

Habar nu avusesem că mamei îi plăcea să danseze, iar acum în fiecare seară se ducea cu nenea Vitia la dans.

Odată, mama a început să vorbească cu mine pe un ton deloc obișnuit. M-a rugat ca, dacă nenea Vitia o să mă întrebe despre tata, să-i răspund că a murit.

M-am mirat:

— Dar n-a murit. Pur și simplu, a plecat de acasă.

Ea mi-a strâns capul la piept:

— Dar tu ești băiatul meu deștept și înțelegeți tot.

Nu înțelegeam nimic, dar am dat din cap.

Și am început să aștept ca nenea Vitia să mă întrebe de tata.

Era ciudat s-o văd pe mama cum se machiază, cum se pudrează, își rimelează ochii, se dă cu ruj, se parfumează pe gât, își face manichiura — mă lovea în nas mirosul acru de ojă. Nu o știam așa înainte.

Mama era profesoară, predă limba și literatura rusă, pe atunci fusese deja numită director la școala noastră nr. 59 de pe Arbat. Mergeam împreună cu ea, din clasa întâi, prin tot orașul — mai întâi de pe Presnia, unde locuiam într-un apartament comunal, apoi de pe Matveevskaia, unde primiserăm un apartament de două camere într-un cartier nou de blocuri.

Era normal că dorea să-și aibă copilul pe aproape, în școala ei, dar mie asta îmi complicase mult viața. Idealul ei era nu știu ce profesor care predase matematică și ieșise deja la pensie. În clasa lui învățase și fiul lui, care era cel mai bun la acel obiect, dar când tatăl își chema fiul la tablă, îi spunea totdeauna, chiar dacă rezolva corect exercițiul: „la loc, 6.“ Prin ceva de același gen am fost

nevoit să trec și eu când clasa noastră a fost împărțită în cei care studiau engleza și cei care studiau germana. Voiam să merg în grupa de engleză și aveam toate motivele pentru asta, germana fiind o penalizare pentru cei care învățau prost — adică, dacă o să înveți prost, o să ajungi în grupa de germană. Eu învățam bine, dar mama m-a trecut exact acolo unde nu voiam. Ca niciunul dintre părinți să nu-i poată reproșa ceva. Pentru ea pe primul loc era școala, iar tot ce ținea de ea personal, de familia ei, venea pe al doilea loc.

Generația ei a crescut sub lozinca „Patria-mamă te cheamă!“

Poate că m-ar fi trimis și în Afganistan, nu doar cu durere, ci și cu sentimentul datoriei împlinite față de patrie de o mamă, dacă nu aș fi intrat la o facultate care avea și catedră militară. Nu știu.

Apropo, sunt încă, evident, ofițer în rezervă al acelei armate care nu mai există, al acelei țări care nu mai există nici ea. Doar am depus jurământul, odinioară, în convocările militare de lângă Kovrov, că voi apăra până la ultima picătură de sânge patria care se risipea în toate direcțiile. Țin minte, trebuia să sărut steagul roșu, l-am dus spre buze, dar acesta mirosea a pește afumat. Probabil, șefii noștri băuseră bere cu pește afumat și-și sterseseră mâinile pe țesătura de catifea.

Atunci, la școală, desigur, încă nu-mi dădeam seama cât de greu le era mamei și tuturor profesorilor noștri: în fața lor stătea o sarcină imposibilă — să-i învețe pe copii să spună adevărul, inițiindu-i în lumea minciunii. Conform legii scrise trebuia să spui adevărul, dar după

cea nescrisă, dacă o să spui adevărul, n-o să-ți fie bine deloc.

Ei ne învățaseră minciuna în care nici ei nu credeau, pentru că ne iubeau și voiau să ne salveze. Desigur, se temeau de vorbele rostite incorect, dar se temeau mai mult pentru noi, decât pentru ei. Pentru că în țară avea loc un joc mortal cu cuvintele. Trebuia să rostești vorbele corecte și să nu le rostești pe cele incorecte. Nimeni nu trasase o graniță anume, dar fiecare simțea în sine granița asta. Profesorii încercau să-i ferească pe tinerii iubitori de adevăr de la a face prostii, să le administreze un vaccin salvator împotriva fricii. Chiar dacă acum te durea puțin, după aceea aveai imunitate pentru toată viața.

Poate că ni s-a predat prost la chimie sau la engleză, dar am primit niște lecții semnificative în domeniul artei dificile a supraviețuirii — să spui una, dar să gândești și să faci alta.

Zei adulților muriseră de mult, dar în ceremoniile de evocare din școală trebuia să te închini în fața lor. Școala îi învăța pe copiii robilor smerenia. Dacă vrei să obții ceva, trebuie să înveți să rostești vorbe moarte într-o limbă moartă, în care încremenise și putrezea o viață moartă.

De fapt, ce înseamnă să fii un bun profesor?

În mod evident, în orice regim, un profesor bun trebuie să educe la copii acele calități care-i vor ajuta mai departe în viață, și nu-i va învăța să meargă împotriva curentului, pentru că le vor fi necesare cu totul altfel de cunoștințe: regulile de circulație într-o viață concretă.

Dacă ai trecut pe contrasens, o să faci accident. Trebuie să te întorci la loc și să intri în fluxul general. Dacă vrei să obții ceva în viața asta, să câștigi cum se cuvine, să-ți întreții familia, copiii — trebuie să te contopești în fluxul comun: tu ești șeful — eu sunt prostul, eu sunt șeful — tu ești prostul, din muncă cinstită nu-ți poți ridica palate de marmură, dacă trăiești printre lupi, trebuie să urla ca ei.

În schimb, un profesor prost te va învăța să trăiești după o altă lege, legea păstrării demnității omenești. Și aceasta este, cel mai adesea, calea pe care ajungi, în cel mai bun caz, un marginal, în cel mai rău — la închisoare sau la sinucidere. Sau, mai simplu, o să fii împușcat.

Deci profesorii proști au fost buni, iar cei buni proști? De fapt, în Rusia a fost mereu așa: cei de dreapta sunt de stânga, cei de stânga sunt de dreapta. De câte secole ni s-a explicat, astea, dar niciodată cum se cuvine: dacă-ți iubești Patria, atunci trebuie să-i dorești victorii sau înfrângeri? A rămas până acum neclar unde se termină Patria și unde începe regimul — așa de mult s-au împletit cele două.

Uite, să luăm hocheiul. De o parte și de alta a sârmei ghimpate meciurile URSS-Canada erau interpretate ca o luptă simbolică între cele două sisteme. Spre sfârșitul puterii sovietice noi țineam cu canadienii împotriva sovieticilor. Iar în anul 1972, când a avut loc o super-serie epocală, acel adolescent pe care eu, încăpățânat, îl numesc „eu“, încă mai trăia în lumea luminoasă de dinainte de căderea în păcat și ținea cu „ai noștri“.

Totuși era un stat ciudat. Victoriile la hochei prelungeau viața regimului, iar înfrângerile o scurtau. De aproape nu se putea vedea că tocmai acel gol al lui Paul Henderson, dat de la doi pași cu 34 de secunde înainte de finalul ultimului meci, a răsturnat nu numai sfârșitul acelei serii, dar a și devenit *point of no return* pentru tot imperiul mondial creat de unsul mustăcios al lui Dumnezeu. Descompunerea lui a rămas, apoi, numai o chestiune de timp.

E amuzant că omul care a lovit țara mea chiar în suflet și-a luat soarta în mâini cumva în stil rusesc: mai întâi a început să bea, a renunțat la hochei, apoi a devenit predicator.

Hocheiul a ajuns în paginile de față pentru că școala noastră se afla chiar vizavi de ambasada canadiană. În fața ei erau parcate niște limuzini nemaivăzute, incredibile, care aterizaseră pe aleea noastră, Starokoniușennîi, parcă din filmele americane. Dacă ne lipeam de geam ca să vedem bordul, ne impresiona mai ales cifra 220 de pe vitezometru, iar noi, niște copii în costumașe cenușii, de culoarea șobolanilor, discutam înfierbântați despre avantajele unui „Mustang“ față de un „Cadillac“ sau ale unui „Chevrolet“ față de un „Ford“, până ce ieșea milițianul din ghereta de la poarta ambasadei, ca să ne pună pe fugă.

Pentru hocheiștii canadieni a fost organizată o recepție la ambasadă. Vestea că vor veni canadienii la noi s-a răspândit imediat și ne-am îngrămădit pe trotuarul de vizavi, încercând să ne zărim idolii. Erau zeii noștri, coborâți din arena de gheață de la televizor, și era ciudat să-i vezi acum cu sacouri și cravate. Pe ferestrele de la

etajul întâi al vilei de pe Arbat, deschise larg în acel septembrie cald din 1972, îi deslușeam pe Phil Esposito și „Bătăușul“ Cashman, pe frații Frank și Pitt Mahovlici. La strigătele noastre entuziaste se uitau pe fereastră, zâmbeau, ne făceau cu mâna, își ridicau degetul mare în sus, cică, viața e o chestie grozavă, băieți!

Au trecut atâția ani și văd încă aievea zâmbetul larg, știrb, al lui Bobby Clark, care s-a aplecat pe fereastră și ne-a aruncat o insignă. Și ceilalți hocheiști au început să ne arunce insigne și lame de gumă de mestecat. Chiar și niște biscuiți. Ce-a mai fost atunci! Oricât încercam să apuc și eu ceva, cei mai norocoși mă tot împingeau deoparte. Și am rămas cu buza umflată. Dar atunci s-a petrecut o minune. Bobby Clark, aproape culcat peste pervaz, a început să arate spre mine cu degetul. Nu-mi puteam crede ochilor. Se uita chiar la mine și mi-a aruncat o gumă tocmai mie. Am prins-o! El a început să râdă și a ridicat din nou în sus degetul mare — bravo! Atunci ne-a împărțiat miliția. Am împărțit guma cu prietenii, iar hârtia de la ea am păstrat-o multă vreme. Mai trebuie să spun că a fost cea mai gustoasă gumă de mestecat pe care am mâncat-o în viața mea?

A doua zi mama a venit în clasa noastră. Avea o expresie severă. Mama știa cum să fie severă și toată școala se temea atunci de ea.

A început să ne spună că purtarea noastră înseamnă o mare rușine și pentru școală, și pentru toată țara. Am fost fotografiați de corespondenți străini și acum toată lumea o să vadă cum ne-am umilit, cum ne-am luat la bătaie pentru niște gumă de mestecat.

Tăceam toți. Simțeam că aceste acuze erau nedrepte. Și deodată, pe neașteptate chiar și pentru mine, am spus:

— Dar de ce în țara noastră nu găsim o asemenea gumă de mestecat?

Mama a răspuns:

— În țara noastră nu există multe lucruri. Dar asta nu înseamnă că trebuie să ne pierdem demnitatea umană.

Am ținut minte acest lucru.

Mama, ca director, era în școală un reprezentant al sistemului concentraționar și îi era și ei greu. Știu că i-a scăpat pe mulți, i-a acoperit. A încercat să facă tot ce se putea: ce-i al Cezarului e al Cezarului, iar ce-i al copiilor e Pușkin. Pușkin a fost, pentru câteva generații, un fel de cod secret, o cheie pentru păstrarea umanității într-o țară care purta botniță. Pe atunci multora li se părea că, cu cât e mai rău, cu atât e mai bine, cu atât mai repede se va prăbuși totul în cele din urmă, dar unii ca ea încercau să confere ceva omenesc unei vieți lipsite de omenie. Ea nu a reușit să se salveze, a încasat-o din plin.

La cei șaptesprezece ani ai mei, relațiile noastre ajunseseră în punctul în care nu mai vorbeam cu ea. Deloc. Stăteam în același apartament, dar nici măcar nu o salutam. Nu puteam s-o iert că e în partid, că în școală ni se dădeau compuneri despre *Pământ desțelenit* și *Malaiia zemlia*¹. Mi se părea că lupta cu odiosul sistem trebuie să fie purtată fără niciun compromis, că trebuie să începi de la tine însuși, de la familie, de la cei mai apropiați.

1. Volum de memorii semnat de fostul președinte sovietic Leonid Brejnev. (N. trad.)

Nu mai voiam să trăiesc în minciună, dar nu-mi dădeam seama pe atunci că nu sunt un erou, ci un mucos. Cred că tăcerea mea i-a scurtat, la rândul ei, viața.

Uite, am scris că încetasem să mai vorbesc cu mama și am simțit imediat că nu am scris tot adevărul, de aceea a ieșit o minciună.

Într-adevăr, nu o mai salutam, dar nu numai pentru că citisem *Povestiri din Kolîma*¹ și *Arhipelagul*², care, pe nu știu ce căi, îmi căzuseră pe atunci în mână și schimbaseră multe în viziunea asupra lumii pe care o aveam ca adolescent. Nu, desigur. Conflictul se iscase din cauza primei mele iubiri. Mamei nu-i plăcuse fata. Nu-i plăcuse deloc.

La școală ea era directorul atotputernic, putea să înghete cu o privire o clasă neținută în frâu de un profesor fără experiență, dar acasă, în relațiile cu propriul fiu, se arăta complet neajutorată. Se înțelege, mama îi voia fiului ei binele. Dar nu știa cum s-o facă. Și, se înțelege, mama avea perfectă dreptate în legătură cu fata aceea. Dar asta am înțeles-o mai târziu.

Catastrofa a început pentru mama când la putere a venit Andropov. Nimeni nu știa că e deja bolnav incurabil. Toți au început să se teamă iar de frica lor.

Elevii din clasele mai mari voiau să organizeze o seară în memoria lui Vișoțki. Colegii mamei au încercat s-o convingă să nu-i lase să facă asta, dar ea le-a dat voie.

1. Volum de povestiri despre viața din lagăr de Varlam Șalamov. (N. trad.)

2. *Arhipelagul Gulag*, culegere de memorii despre viața din lagăr, realizată de Aleksandr Soljenițin. (N. trad.)